

Dinsellik ve İdeoloji Olgusu ya da İslamiyet ve Müslümanlar Bağlamında Din/Dindar ve İdeoloji/İdeolojik Kişilik Dönüşümü

Ahmet GÜRBÜZ¹

A- Genel Olarak

“İdeoloji” kavramı “varlığa, yaşama, eşya ve olaylara dair tartışılmaz ve mutlak kabul içeren hazır dogmatik sosyal inanç içerikleri ve bu inanç içeriklerinin belirli bir sosyo-politik gaye uğruna araçsal işlev görmesi” anlamında ele alınmaktadır. Buna uyumlu olarak “ideolojik kişilik” kavramı da, bu ideoloji tanımı doğrultusunda “belirlenmiş sosyo-politik gayeler uğruna, tartışılmaz mutlak dogmatik inanç kalıplarına dayalı maddi ve kültürel oluşum/organizasyona bağımlı ve onun direktifinde olan kişi/kurum” anlamında ele alınmakta ve değerlendirilmektedir.

“Din” kavramına gelince, kaynağı ne olursa olsun, konusuna baktığımızda dinin ele aldığı şeyin genel felsefe konularına paralel bir biçimde, yaşama, evrene, insana ve onun eylemlerine ilişkin değerlendirmelerden oluştuğunu görmekteyiz. “Yaşamın anlamı nedir, iyi nedir, ahlak nedir, varlık nedir” gibi insana dair sorular, genel felsefe konularına benzer bir biçimde dinin konularını oluşturur. Felsefede olduğu gibi dinde de varlıkla, bilgiyle, değerlerle yani insana ve insana dair şeylerle ilgili önermeler, söylemler ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Kısacası dinin konusuyla felsefenin konusu çakışmaktadır; kadim zamanlardan

beri ikisi de aynı şeyleri sorgulayıp irdelenmek durumunda kalmışlardır.

B- Din ve Felsefe

Din ve Felsefe Tarihi literatüründe felsefe ile din arasında uzlaşmazlık/ çatışma/karşıtlık bulunduğu yönündeki iddialar, çoğunlukla, bu bilgilenmenin kaynağına ilişkin gibi görünmektedir. Bu yönlü yaklaşımlarca, genel olarak, dinde insanoğlunun kendi yaratmasıyla elde edilen bilgi ve değerlendirmelerin değil de onun ötesinde metafizik öğelere dayanılarak oluşturulmuş bilgilenmelerin söz konusu olduğu varsayılır ya da bilinir. Buna göre, dindeki önermeler önceden hazır, dogmatik ve üzerinde tartışılmazdır; bunlar insan aklının ürünü değildirler. Oysa felsefi düşüncenin temeli, insanın kendisidir ve bu durum felsefe ile din arasındaki ayrımı oluşturur. Ne var ki tüm bu yönlü algılama ve yaklaşımların hakikatin yalnızca bir yönünü göstermeye yönelik eksik ve yanlıgılı bir tutum olduğunu belirtmek ve teslim etmek durumundayız.

C- İdeal/Teorik Din ve Reel/Olgusal Din Ayrımının Anlamı ve Önemi

Din iki türdür. Biri, Allah katında ve Allah'ın bildirdiği kimse ile o kimsenin bildirdiği kimseler nazarında malum olan, öteki de, halk nazarında bilinen dindir (İbn Arabi).²

1 Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

2 Muhyiddin-i Arabi: Fususül-Hikem (Çev. M. Nuri GENCOSMAN), İstanbul Kitabevi, Beşinci Baskı, İstanbul 1981, s. 64.

İdeal/teorik din ve reel/olgusal din ayrımının anlam ve öneminin kavranıp teslim edilmesi kanımızca günümüz ‘İslam coğrafyasının’ içinde bulunduğu trajik durumun analizi açısından büyük ehemmiyet arz etmektedir. Günümüz İslam coğrafyası aydınlarının sözü edilen bu ayrımın kavranması açısından problematik bir konumda buldukları maalesef bir realite olarak kendisini göstermektedir. Toplumumuz aydınları ya dinin özünü/esasını kavramadan reel toplumsal din algısına tutsak olmuş ya da toplumsal reel din algısının olumsuzluğu karşısında, ‘ideal/öz/asıl dinsel içerikleri’ de bunun içine katarak tümüyle dinsellik karşıtlığı konumuna düşmüş/düşürülmüşlerdir. Böylece İbn Arabî’nin ifadesiyle ‘Tanrının bildirdiği din ile halkça bilinen din’ ayrımını kavramadan dinsellik bağlamında takınılan bu iki uç yaklaşım, aydınların toplumsal dinsel algının ıslahı çerçevesinde toplumu olumlu yönde dönüştürme açısından olumlu değil olumsuz rol oynamasına sebebiyet vermiştir. Kuşkusuz ‘İslam toplumlarının’ ‘muasır medeniyetler seviyesine’ yükselmesini ve adil/insancıl/uygar bir yaşam sürmesini istemeyen küresel ege-men emperyalist odakların, toplumsal dinsel algının olumlu yönde dönüşümünü sağlayacak mutedil/makul/makbul aydın kesiminin oluşumunu engelleme yönündeki derin çabalarının bunda katkısı büyük olmuştur.

a- İdeal/Teorik Dinselliğin Temel Vurguları

Dinin ideal/teorik kapsamıyla ilgili olarak şunlar söylenebilir: Özellikle tek Tanrı inancı olan dinlere (din-i hanif/dosdoğru, saf ve duru din) bakıldığında

(İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik gibi), teorik olarak ve özü itibarıyla bu dinlerin ana vurgusu olarak karşımıza şu çıkıyor. Gerçekte tüm ilahi dinlerin teorik özü ve ana vurgusu özdeştir ve şu şekilde dile getirilebilir. Birinci ana vurgu inanca/inanmaya ilişkindir ki bu, temel olarak Tanrı inancını kapsar. İkinci ana vurgu ‘ibadet’ olarak dile getirilebilir; buna ‘anış (anma eylemi)’ diyebiliriz. Üçüncü ana vurgu ise, sosyal ve insani yaşamla ilgili olarak tek kelime ile ‘adalet’ olarak dile getirilebilir. Bu ana vurgular aynı zamanda ve özellikle, tüm ilahi dinler arasındaki temel ruhun/esprinin aynı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Diğer yandan, dinin dogmatik inanışlar üzerine kurulduğu yönündeki klasik felsefi görüşteki durumun aksine; dinseliliğin temelini yansıtan üç ana vurgu bile, özünün ve ayrıntılarının anlaşılması açısından tartışılmaya, irdelemeye ve değerlendirilmeye tümüyle açıktır gerçekte.

Bu konuda, anılan üç ana vurgunun İslam dininde daha açık ve net olarak yer aldığı söylenebilir. İslam dininde birinci vurgu olarak ‘inanç’, ikinci vurgu olarak ‘ibadet’ (Tanrıyı anma, anış) ve üçüncü vurgu olarak da yalnızca ‘adalet’ kavramı önem taşır. İslam dininin kaynaklarına bakıldığında, tüm dinlerin (‘din-i hanif’: İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik vb.) bu üç ana vurgu üzerinde temellendiği hususunu ayrımsamak mümkündür. İlk iki vurgu (inanma ve tapınma) birey-Tanrı arasındaki ilişkiyi yansıtmaktayken, üçüncü vurgu (adalet buyruğu) bir yandan birey-Tanrı ilişkisini, diğer yandan da birey-yaşam (hukuk) ilişkisini yansıtır.

Yukarıda da belirtildiği gibi dinsel-
liğin temelini yansıtan üç ana vurgu,
özünün ve ayrıntılarının kavranması açı-
sından sorgulanmaya, tartışılmaya, irde-
lenmeye ve değerlendirilmeye tümüyle
açıktır ve içinde bulunulan içsel ve dış-
sal koşullara göre tezahür etmeye uygun
esnek bir temel yapıya sahip olma özel-
liğindedir gerçekte. İnanmaya ve iman
etmeye ilişkin temel inanç konularının
içeriği açısından bile, ayrıntılı, mahdut
ve tartışılmaz bir söylemle karşı karşı-
ya değildir. İkinci ana vurgu bağlamın-
da, ‘ibadet (anma eylemi)’ ayrıntılı ve
mahdut içerik olarak ortaya konmamış,
adeta somut değerlendirmelere aralan-
mış kapılar bırakılmıştır. Yine bu çerçe-
vede üçüncü ana vurguya baktığımızda,
‘adalet’ kavramının kaynaklarda yal-
nızca temel öz ve espri olarak yer almış
olduğunu; yalnızca, adalet değerinin gö-
zetilmesi gerektiğinin vurgulandığını ve
adalet değerinin, ayrıntıları itibariyle so-
mut biçimlerle sınırlandırılmadığını yani
içinde bulunulan somut zaman-mekân
koşullarının belirleyiciliğine aralanmış
bir kavrayış yaklaşımının sergilendiğini
görmekteyiz.

Bu bağlamda konunun ayrıntılarına
girmeden, kesin bir ifade olarak dene-
bilir ki, din/İslamiyet’in maddi yaşam
(“dünya hayatı”) açısından belirleyici
olan en temel kriteri “adalet” kavramını/
adaleti gözetmeye ilişkindir. Din/İsla-
miyet’in insanın başkalarıyla ve çevre-
siyle olan ilişkileri açısından, toplumsal
yaşam açısından, insancıl ve esenlikli
bir dünyanın kurulabilmesi açısından,
toplumsal ahlak ve hukuk açısından be-
lirleyici olması gerektiğini vurguladığı
en temel değer, ilke ve ölçüt “adalet”tir.
Din/İslamiyet’in diğer iki temel vurgusu

olan inanç ve ibadet boyutları daha çok
birey olarak insan ile Tanrı arasında ya-
şantılanırken; “adalet” vurgusu ise, hem
bir birey olarak insan ile Tanrı ve hem de
somut toplumsal yaşamla/“diğer insan-
larla” ilgili ve geçerli olarak söz konu-
su bulunmaktadır. Dolayısıyla “adalet”
kavramının insanlar arası ilişkileri, insa-
nın çevresiyle olan ilişkilerini, toplum-
sal yaşamı, toplumsal ahlak ve hukuku
doğrudan ilgilendiren ve belirleyen bo-
yutunun, insani ve evrensel bir özellik
taşınması nedeniyle, sosyal bilimler ve
özellikle hukuk açısından irdelenip açık-
lığa kavuşturulması çok büyük değer ve
önem taşımaktadır.

b- İdealiteden Realiteye İdeolojik Dönüşüm

Doğal olarak ne yazık ki tüm bu be-
lirtilenler teori, ideal hakikat ve öz itiba-
riyle böyledir yalnızca. Reel/olgusal din-
sellik açısından bakıldığında ise, bu ana
vurgularla uyum sağlamayan ve bunlarla
çatışan somut algı ve pratik realitele-
riyle karşılaştığımızı görmekteyiz. Din
hakikati, insanlık tarihinde toplumsal ve
siyasal iktidarlar tarafından ayrıntılarda
başkalaştırılmış ve kendi devamlılıklarını
sağlanması için bir araç olarak kul-
lanılabilmıştır. Dinin temel özü ve ruhu
görmezden gelinmiş, yok sayılmış ve bu
suretle dinsel içerikler, ayrıntıları bağla-
mında saptırılarak değişim ve dönüşüme
uğratılmıştır. Adeta dine karşı din ko-
numlandırmak suretiyle dinsel içerikler
ideolojikleştirilmiş ve bu haliyle çarpıt-
ılmış ve özünden tecrit edilmiş reel din,
bir sosyo-politik egemenlik kurma aracı/
vasıtası haline dönüştürülerek ideolojik
oluşum niteliğine büründürülmüştür.

Bu noktada, dinin ideolojiye dönüştürülmesinin; öz ruhundan uzaklaştırılarak çarpıtılıp başkalaştırılan dinsel içeriklerin ya da bu içeriklerin ayrıntılandırılmalarının egemen güçlerce ya da egemenlik kurmak isteyen odaklarca sosyo-politik hâkimiyet kurma aracı/enstrümanı haline indirgenip dönüştürülmesi biçiminde gerçekleştiği, önemli bir husus olarak dikkat çekmektedir. Gerçekte amaç iktidar sağlamak olduğu halde, din bir kılıf olarak işletilmiştir ne yazık ki. Bütün bunları günümüz modern dünyasında da görebilmekteyiz.

Somut olarak dinseliliğin iktidar aracı olarak kullanılışı bazı dinsel uygulamalarda daha belirgindir. Sözgelimi Hristiyanlıkta yukarıda belirtilen üç temel vurgu teorik olarak var olmakla birlikte; ayrıntılarda değişiklik yapılarak, Kilisenin Tanrı ile insan arasındaki bağlantıyı sağlayacağı inancı yerleştirilmiş, Kilisenin ve dinin iktidar için önemli bir araç olması sağlanmıştır. İslam dini ile ilgili pratik realiteye bakıldığında ise; Tanrı ile insan arasındaki yakınlaşma için Kilitse gibi bir kurum olmamakla birlikte, tarihsel olarak bakıldığında bazı sosyal ya da ‘dini’ kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yine dinin iktidar odakları ve çıkar grupları tarafından kendi egemenliklerini ve çıkarlarını devam ettirmek için bir araç olarak kullanılabildiğini ne yazık ki görüp teslim etmek durumundayız.

D- İslamiyet ve Müslümanlar Bağlamında Din/Dindar ve İdeoloji/İdeolojik Kişilik Dönüşümü

Doğu-İslam dünyasının özellikle son yüzyıllardaki trajik halinin gerçek temel nedenleri üzerine yoğunlaştığımızda, bu bağlamdaki temel faktörlerden birisinin,

ideal/teorik dinselilik ile reel/olgusal dinselilik arasındaki uyumsuzluk ve çatışmaya ilişkin olduğunu görüp teslim etmek durumundayız.

Denilebilir ki doğu-İslam dünyasının içinde bulunduğu olumsuzluğun temel nedenlerinden birisi, en azından “din” ile ilgilidir; dinin ideolojileştirilmesi, ideolojik bir niteliğe ve işlevselliğe büründürülmesidir. Hakikatte bireysel ve toplumsal kurtuluş/esenlik vesilesi olması gereken din ve dinselilik; temel öz, anlam ve ruh itibarıyla yok edilerek, zulmün, haksızlığın, sömürünün, zulme ve sömürüye karşı sessiz kalmanın vb. bir aracı haline getirilmiştir.

Son bir-iki yüzyıldan bu yana Batı Emperyalizminin kendi çıkarlarını kolaylayıp artırmak amacıyla doğu-İslam coğrafyasını “böl-parçala-sömür” yaklaşımıyla perişan hale getirebilmesinin en önemli nedenlerinden birisi, doğu-İslam toplumlarının İslamiyet’in yaşamsal temel vurgusu olan adalet buyruğunun özellikle manevi/kültürel boyutunu dışlayan toplumsal tavırlar sergilemeleridir. Farklı manevi/kültürel inanç yapıları yüzyıllarca aynı coğrafyada bir arada ve birbirine saygılı bir biçimde yaşayabilmişken, son yüzyıllarda bu farklılıklar doğu-İslam coğrafyasındaki toplumların birbirleriyle çatışma/kavga/savaş içine girmesine yol açmıştır. İslam-doğu coğrafyasının/toplumlarının içinde bulunduğu dram ve trajedinin temel nedenlerinden birisi olarak, Batılı kapitalist modernitenin “icat edip”, birbirine kırdırıp sömürmek için doğu-İslam toplumlarına “ihraç” ettiği “ideoloji” ve “ideolojik kişilik” olgusuna ilişkin bulunduğu, görmezden gelinemez bir realite olarak

karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de doğu-İslam toplumlarının entelektüel yapılanmalarında dinin/İslamiyet'in bir "ideoloji" ve dindar/müslümanın da bir "ideolog / ideolojik insan" tiplmesine dönüştürülmesi, dinin özünden ve bu bağlamda adalet değerinden uzaklaşılmasına, dinsel algının bir çıkar/iktidar/şiddet/çatışma aracı haline dönüştürülmesine ve en son tahlilde de günümüzde içinde bulunulan trajik/dramatik realitenin gerçekleşmesine yol açmıştır.

Din/dindar ve ideoloji/ ideolojik kişilik dönüşümü konusunda bireysel ve toplumsal yaşamdaki baskı ve zorun etkisi de önem arz eder. Zor ve baskının ruhsal analizi yapıldığında, onun asıl yıkıcılığının bireyin manevi/anlamsal açıdan kişiliğinin oluşumuna yönelik olduğu fark edilebilir. İnsanın en temel varoluşsal problemi olan 'kendini bilmenin' yolunda engel teşkil eden faktörlerden önemli birisi de, ben/ego'nun, zor ve baskıdan kaynaklanan korku ve acı bedeni ya da çözümlenmemiş bilinç içeriğine bürünmesi durumudur. İnsan bilincindeki zor ve baskıdan kaynaklanan çözümlenmemiş, silinmemiş incinmeler, insanın kişilik yapısında yara izi bırakır ve bu izler sonuçta çeşitli yerleşmiş korku/kayı kalıplarının oluşmasına yol açar. Tüm geçmiş yaşam boyunca, zamanında özgürlük ve irade temelinde farkındalık sağlanamadığından dolayı, benlik yapısına kaydedilmiş olan bu tür acı ve korkular çözümlenmemiş ve yerleşmiş bilinç kalıpları haline gelerek adeta bir 'kimlik/kişilik yapısı' oluşturur. Baskı ve zorun yapılandırması altında oluşan böylesi bir kimlik/kişilik yapısı ise, nefret/öfke/yakınma/suçluluk/kıskanma/

kayı/kızgınlık gibi olumsuz duyguların biriktirdiği acının, insan bedeni ve zihnini işgal edip hâkimiyeti altına alan olumsuz enerji alanları yaratmasına yol açacaktır. Yalnızca zor ve baskıdan beslenen bu kişilik/kimlik yapısı, irade ve özgürlükle tanışıp onu özümsemeye/sindirmeye koyulmadıkça varlığını güçlendirerek sürdürmeye devam eder. Öyle ki giderek varlığını güçlendiren bu zor ve baskıdan kaynaklı kimlik/kişilik yapısı, sonunda öznesiyle özdeşleşmiş hale gelir; kişi/özne adeta bir acı ve korku yığına dönüşür.

Din/dindar ve ideoloji/ ideolojik kişilik dönüşümü konusunda yaşamsal derecede önemli faktörlerden birisi de "bireysellik/şahsiyet" kavramına ilişkindir. "Bireysellik/şahsiyet" kavramı baskı/zorun etkisinin yok edilebilmesi ve özgürlük/iradenin canlanıp işlevselleştirilebilmesi açısından büyük önem taşır. "Bireysellik" kavramının burada, 'insanın bir değer olarak yalnız ve tek başına var olduğu' anlamında kullanıldığı; daha çok, kişiliğin ve değerlendirme biçimlerinin yaratılmasında söz konusu edildiği unutulmamalıdır. Amaç, insanın kendi dışındaki bireylerin ve toplumun varlığını görmezden gelmesi; onlara karşı söz konusu olan ödev, sorumluluk ve ilişki biçimlerini yok sayması vurgusu değildir kuşkusuz. İnsan, olumlu ya da olumsuz anlamda bir değerlilik ya da değersizlik durumunu edinirken, yalnız ve tek başına olarak vardır. Bireysellik durumu, bir gerçeklik (olan, realite) olmayıp; olabilirlik, olanaklılık ve olması gereken alanına ilişkindir. Başka bir anlatımla, tüm zaman ve mekân koşullarında eylemsel, reel olarak tüm insanlar bu

anlamda bir bireysellik durumuna sahip değillerdir. Ancak, insan, kendi özgür istenci ve kişiliği aracılığıyla bu bireysellik durumunu yakalayıp edinebilme yeteneğine sahip bir yapıdadır.

E- Sonuç Yerine: İdeoloji / İdeolojik Kişilik Kıskaçından Kurtulmanın Biricik Yolu

“Hakikat ehli insan, ancak kendinde gerçekleştirmiş olduğu şeylerle ferahlar, huzur bulur. Tıpkı Bestâmî'nin “İsm-i A'zâm nedir?” sorusuna, “O sıdk ve ihlâstır; sen sıdk ve ihlâs sahibi ol; sonra, istediğin ismi İsm-i A'zâm olarak al” yanıtında vurgulandığı gibi.”³

Ünlü bilge sufi İbn Arabî'nin çok sevgili sufi Bestami'nin ifadesine katılarak ve dayanarak yaptığı bu açıklama, gerçekte birey olarak insanın ve toplum olarak insanlığın erdemli ve esenlikli bir varoluş sergileyebilmesinin temel ve biricik yönteminin izahını barındırmaktadır.

Bu önemli vurgulamada, bireysel ve toplumsal aydınlanma ve kurtuluşun biricik reçetesi olarak zikredilen “ihlâs” ve “sıdk” temel kriterlerine kavramsal ve anlamsal olarak biraz yakından bakalım.

a- Bireysel Aydınlanma ve Kurtuluşun İki Temel unsuru Olarak “İhlâs” ve “Sıdk”

“İhlâs” kavramı dini ve ilahi düşünce bağlamında “bireyin Tanrı'ya inanç ve O'nu anmaya yönelik eylemselliklerde bulunma (iman ve ibadet) konularında içtenlikli, dürüst, özgür ve nesnel ol-

masını; toplumsal, ideolojik, çıkarsal, psikolojik vb. hiçbir neden ve ilintiyi kendisi ile Tanrı arasındaki ilişkiye buluşturmamasını” gerekli kılar ve deyimler. Sufilerin, üzerinde önemle durdukları kavramlardan birisi olan “ihlâs”, insanın, tüm eylem, davranış ve tutumlarında, maddi hiçbir nedenle hareket etmemesini ve yalnızca nesnel erdemlilik amaç ve ereğini gütmemesini ya da özdeş deyimle yalnızca Rabbin rıza ve hoşnutluğunu amaç edinmesini anlatır genel olarak. “İhlâs” kavramı bireyin erdemlilik sürecine, daha doğrusu gerçek anlamda insan olma yoluna girişinin ilk temel koşulu niteliğinde olması nedeniyle büyük önem ve değere sahiptir ve bu bağlamda yeterince kavranması, ayırt edilmesi gerekir. Bu kavramın hakikatte ve yalın/sade bir ifadeyle yalnızca “nedensizlik” anlamına geldiğini söylemek mümkündür. İnsan, Cenâb-ı Hakk'ın üç temel buyruğu olan “iman, ibadet ve adalet” temel ilkeleri bağlamındaki tüm düşünüm, duygulanım, tutum ve davranışlarında, akla gelebilecek hiçbir neden, amaç ve erkle hareket ediyor olmamalıdır. Bu, “hiçbir nedene dayalı olmamak” özelliğini kapsadığında davranış “ihlâs” ögesini içeriyor olma konumuna ulaşabilecektir ancak. Bu “nedensizlik/amaçsızlık/gayesizlik” özelliğindedir ki, “Nefs'e (kişilik) en ağır gelen şeyin ve bu nedenle de dünyada en yüce şeyin ‘ihlâs’ olduğu; çünkü nefs'in (benlik duygusu) onda payına düşen hiçbir şeyin olmadığı” önemle vurgulanmıştır.⁴ “İhlâs” öylesine önemli ve nazik bir iç-

3 İbn Arabî: Fena Risalesi / Arzuların Tercümanı, (Çev. Mahmut KANIK), 2002, s. 44. Bu konuda ayrıca bkz: Ahmet GÜRBÜZ: Zen ve Tasavvuf Işığında Kendini Bilmenin Yolu, 3. Baskı, 2014, s. 145 vd.

4 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet GÜRBÜZ: Harabede Define / Tasavvuf Felsefesinde Temel Vurgular, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş İkinci Baskı, İstanbul 2013, s. 177-185.

sel/manevi hakikat değeridir ki, kişinin, kendi duygulanım ve davranışlarında Tanrısal amaçlılığın/rıza-i İlahinin temel etken olarak yer aldığını düşünmesi ve buna inanması bile, bunun yani ihlâs durumunun gerçek bir yetkinlikte oluşmadığını gösterir ve birey bu kez bu yönlü düşünce ve inancını yok etmeye yönelik uğraş verme durumunda kalabilir.

“İhlâsın” zıddı ve karşıtı “kibr”dir (lekelenme; heva ve hevesçe kirletilmiş hali). Kur’an-ı Kerim’de, Allah’ın insan olarak yarattığı Âdem’e tüm melekler secde ederken, İblis’in, mantıksal çıkarsama (akıl yürütme/çıkarsamada bulunma/pozitif bilimsel analizde bulunma) yöntemi doğrultusunda “ben ateşten, Âdem ise topraktan yaratıldı, dolayısıyla ben ondan üstünüm; benim kuru bir çamurdan yaratılmış olan bir insana secde etmem mümkün değil” diyerek üstünlük tasladığı ve böylece “kibr” tutumunu takınmaktan yana tercih yaptığı; bu şekilde “Şeytanlaşan” İblisin, “kendisine müsaade edilmesi durumunda insanların büyük kısmını kandırıp yoldan çıkaracağını, bu durumdan ancak ‘ihlâs’ sahibi/samimi olanların kurtulup hariç kalacağını” söylediğinin anlatılması⁵ bu bağlamda büyük bir önem ve değer taşımaktadır.

Böylece “ihlâs” kavramının “insanın niyet/kasıt/irade ve içsel tutum olarak manevi/anlamsal öz cevherine sahip olmayı tercih etmesi” temel özelliği vurgulanmak gerekir.

“Sıdk” kavramı ise “ihlâsın” yani bu içsel ve manevi temel özün dış dünyaya aks ettirilmesi, özün biçim ve görü-

nürlüğe kavuşması, iradenin ifadesi ile ilişkili bulunmaktadır. Doğru ve dürüst olmak, içi-dışı bir olmak; eylem, tutum ve davranışlarımızın, içsel inancımızı, niyetimizi ve duygularımızı yansıtmaması gerekliliği; doğallık/tabiiilik, içtenlik, baskılama ve riyadan azade kendiliğindenlik çerçevesinde amel/eylemsellikte bulunmak vb. gibi temel anlamları barındıran “sıdk” kavramı; insanın, kendisi ve çevresi ile olan ilişki ve diyalogunun sağlıklı olmasında büyük bir rol ve öneme sahiptir. Günümüz dünyasının özellikle doğu-İslam coğrafyasındaki toplumlarında yaşayan fertlerin yaşadığı içsel huzursuzluk ve bu içsel huzursuzluğun çevresel/toplumsal etki ve yansımalarının temelinde büyük oranda “sıdk” kavramı çevresindeki olumsuzlukların bulunduğu bile ileri sürülebilir. İçselleştirilmeyen bir davranış biçimine tutsaklık, kuşkusuz insan kişiliğinde baskılama ve zorlamanın yer edinmesine ve giderek iç ve dış dünyayı ve onlarla olan ilişki/etkileşimi tahrip edecektir.

b- “İhlâs” ve “Sıdk’ın” Toplumsal Alana İlişkin İfadesi Olarak “Adalet” ve “İrade”

Bireysel aydınlanma ve varoluş alanından, toplumsal aydınlanma ve varoluş alanına geçtiğimizde “ihlâs” ve “sıdk” kavramları, toplumsal yaşamın doğası gereği bizi “adalet” ve “irade” kavramlarına götürür. “İhlâs” kavramının toplumsal yaşam alanındaki karşılığını oluşturan “adalet” kavramı, kuşkusuz “evrensel/insani ve nesnel anlamda hukuk” ve “kadim insanlık kültürünün ürünü olan evrensel hukuk değerleri ve

⁵ Bknz: Kur’an, 15/28-42, 7/11-17.

ilkeleri” yaklaşımını içerir. “Sıdk” kavramının toplumsal yaşam alanındaki karşılığını oluşturan “irade/istenç” kavramı da, yine kuşkusuz “bireysel ve toplumsal tercih ve irade, toplumsal uzlaş, demokrasi, demokratik kültür, demokratik toplumsal yönetim” vb. temel yaklaşım biçimini kapsar ve içerir. “İhlâs” nasıl bireysel aydınlanma ve huzurda “temel öz” niteliğini oluşturuyor idiyse; onun, doğası gereği toplumsal alana uyarlanımda büründüğü kavram olan “adalet” de, toplumsal aydınlanma ve huzur bağlamında aynı şekilde “temel öz” mahiyetindedir. Yine bunun gibi, “sıdk” nasıl bireysel aydınlanma ve huzurda “temel özün ifade ve yansması” niteliğini oluşturuyor idiyse; “sıdkın”, doğası gereği toplumsal alana uyarlanımda büründüğü kavram olan “irade” de, toplumsal aydınlanma ve huzur bağlamında aynı şekilde bu “temel özün ifade edilmesi, dış dünyaya ve hayata aktarılması” ile ilgili ve bu mahiyettedir.

“İhlâs’ın” toplumsal alana aktarımında karşımıza çıkan “adalet/hukuk” kavramının temel yapısına ilişkin şu belirlemelerde bulunulabilir. Din-i Hanif/İlahi Din/ İslamiyet geleneğinde üçüncü ana değer/ilke olan “adalet/hukuk” kavramı, kadim insanlık kültürünün içeriği ve ürünü olan ve somut olarak “evrensel/nesnel hukuk değerleri ve ilkeleri” dediğimiz değersel kazanımları içermekte, yansıtmakta ve onlarla uyum içinde bulunmaktadır. Kuşkusuz tam bu noktada, günümüz Müslümanlarının, “hukuk ve demokrasiyi yalnızca kendi toplumlarının çıkarı için benimsediklerini” açıkça ifade etmekten bile kaçınmayan Batılı Utilitarianist/Faydacı mantalite ve

yaklaşımın ayırıcılığı olması gereği hatırlatılmalıdır. Fakat ne var ki giderek haksızlık ve zulmün pençesine doğru sürükleniyor gibi görünen günümüz insanlık ve dünyasının tek gerçek ümidi ve kurtarıcısı olabilecek olan, Din-i Hanif/İlahi Din/İslamiyet geleneğinde yer alan bu temel ve tümüyle nesnel/objektif adalet vurgusu/söylemi ve pratiğinden başka bir şey değildir ve olamayacaktır. Dolayısıyla tüm bu hatırlatma ve vurgular bağlamında ve bu aşamada; “insanlığın hukuku” ile “dini/dinsel hukuk” kavram ve adlandırmalarının tam da bu noktada çakışmakta ve aynı tarihsel süreci barındırmakta oldukları ifade edilerek teslim edilmek gerekir. Kadim insanlık kültürünün temel yaklaşımının bir ifadesi olan evrensel hukuk değerleri ve ilkeleri, gerçekte ‘İlahi adalet buyruğunun’ özünün ayrıntılarının ortaya konmasına yönelik insani çabalardan başka bir şeyi ifade etmemektedir.

“Sıdk’ın” toplumsal alana aktarımında karşımıza çıkan “irade/istenç” kavramı ve bu bağlamda söz konusu olan “bireysel ve toplumsal tercih ve irade, toplumsal uzlaş, demokrasi, demokratik kültür, demokratik toplumsal yönetim” vb. temel yaklaşım biçiminin ayrıntılandırılmasına ilişkin şu belirlemelerde bulunulabilir.

Din-i Hanif/İlahi Din/ İslamiyet’in anlam bütünselliği açısından bakıldığında da, hiç kuşkusuz “irade/istenç” kavramının bireyin ve toplumun aydınlanma ve kurtuluşu için olmazsa olmaz bir anlam ve öneme sahip olduğu söylenebilir. Öyle ki bir birey olarak insanın dinin temel unsurları olan iman-ibadet-adalet değerleri çerçevesindeki inanç, tutum ve

davranışlarının hakiki anlamda varlık ve geçerlilik kazanabilmesi “özgür irade” ve “içselleştirilerek tercih edilmiş olma” koşulunun gerçekleşmiş olmasına bağlıdır. Başka bir ifade ile düşünce, vicdan ve ifade hürriyetinin tümüyle var ve geçerli olmadığı bir toplumsal yapıda, gerçek anlamda ahlak/din/değer/maneviyat gerçekleşmesinden/yaşantılanmasından söz edilemez. Dolayısıyla dayatma/zor/gösteriş/menfaat/korku vb. herhangi bir “özgür iradeyi zaafa uğratan ya da onu yok eden” içsel ya da dışsal etkenin hâkimiyetindeki bir “inanma/tapınma/adil olma” bağlamındaki varoluş sergilemesinin hiçbir ahlaki/dini kıymetinin olmayacağını kavramak ve teslim etmek durumundayız. Bu yüzden İnsani yaşamın, belirlenim/determinizm karakterine sahip doğal yasaların egemen olduğu ve tüm oluşumun önceden belirlenmiş ilkelere doğrultusunda gerçekleştiği doğa alanındaki yaşam biçiminden farklılaşabilmesi için, bu anlamda bir sübjektivitenin/bireyselliğin önemszenmesi gerekir. Bireyselliğin varlığından söz edilebilmesi ise inanç, davranış ve eylemlerde özgün yeğlemelerin (tercih) belirleyici olduğu bir varoluş biçiminin mevcudiyeti ile mümkün olabilir ancak.

“Sıdk’ın” toplumsal alana aktarımında karşımıza çıkan “irade/istenç” kavramının çağdaş bir açılımı olarak “demokratik kültür” ya da “demokratik toplumsal yönetim ilkesi”, kadim insanlık kültürüne uygunluğu nedeniyle günümüz dünyasında bütün yönetimlerin meşruluklarının bir ölçütü olarak benimsenmek durumundadır. Baskıcı ve zorba bir yönetim olgusu ve ortamının demokratik toplumsal kültürün geliştiril-

mesini olumsuz yönde etkileyeceğinde hiç kuşku yoktur. Demokratik toplumsal kültürün geliştirilmesi, mutlak anlamda, kuşkusuz evrensel hukuk değerleri sınırları içinde, özgür bir ortamın varlığı koşuluna bağlıdır. Özgürlüğün olmadığı yerde zor ve baskı vardır; zor ve baskı ise, insanlık yaşamını ve gelişimini engellemekten başka bir sonuç veremez.